

รูปแบบและเนื้อหาของศิลปะบันเทิงพื้นบ้านล้านนา

อาณาจักรล้านนาหรือ ดินแดนล้านนา ในปัจจุบันประกอบด้วย 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน เด�� น่าน ลำปาง ลำพูน และ เชียงใหม่ เป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมสั่งสมมาช้านาน และสืบทอดมาจนปัจจุบัน ดินแดนล้านนาจึงมีศิลปวัฒนธรรมของตนเองที่น่าสนใจหลายด้าน รวมทั้งวัฒนธรรมทางวรรณกรรม ลักษณะของคนล้านนาเหมือนกับคนไทยทั่วไป ก็คือมีจิตใจซอภากาพย์ กลอน ชอบคำพูดที่มีเสียงคล้องจองกัน มีสัมผัสอักษรสัมผัสสระ มีคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ เช่น โคลง กาพย์ คำว และขอ เคิมการศึกษาวรรณกรรมล้านนายังไม่เป็นที่นิยม ยังผลให้การพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมล้านนาซบเซา ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยต่างมีภารกิจหลักที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การค้นคว้าด้านวรรณกรรมล้านนาจึงกระตือรือร้น (เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 1-7)

คนล้านนาได้สร้างศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวรรณกรรมต่าง ๆ ของตนเองขึ้นมา และได้สืบทอดกันมาจนแล้วคนเล่า ดังนั้นชีวิตความเป็นอยู่ของคนล้านนาจึงมีระเบียบแบบแผนเป็นของตนเอง คือรอบชีวิตเป็นของตนเอง และมีการดำเนินชีวิตแบบพื้นบ้านของตนเอง ล้านนาเคยเป็นที่มีความเจริญทางด้านอักษรศาสตร์ วรรณกรรม วรรณคดี ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณีอันสูงส่งมาแล้วแต่โบราณกาล (มณี พยอมยงค์, 2529: 131)

รูปแบบของวรรณกรรมล้านนา

วรรณกรรมนั้น อาจแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่ในแง่ของวรรณกรรมท้องถิ่น อาจสรุปความได้ว่า วรรณกรรมท้องถิ่นคือ เรื่องเล่า ซึ่งอาจเล่าสืบทอดกันมาเป็นมุขปาฐะ หรือสืบทอดด้วยปาก หรือเล่าสืบทอดกันมาแต่บันทึกเป็นลายลักษณ์ไว้ก็ได้ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมล้านนาจึงแบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

ก. วรรณกรรมมุขปาฐะ

1. เพลงเด็ก
 - เพลงกล่อมเด็ก
 - เพลงปลอบเด็ก
 - เพลงประกอบการเล่นของเด็ก
2. เพลงชาวบ้าน
3. โวหารรักของหนุ่มสาว
4. นิทานชาวบ้าน
5. ปริศนาคำทาย
6. ภาษิต
 - สุภาษิต
 - คำพร
 - คำกล่าวในโอกาสต่าง ๆ

ข. วรรณกรรมลายลักษณ์

1. วรรณกรรมบาลี
2. ชาดก
3. ตำนาน, ประวัติ
4. ตำรา
5. กฎหมาย
6. คำสอน
7. กวีนิพนธ์
 - คำว
 - โคลง
 - กาพย์

- คำร่ำ

- ร่าย

การถ่ายทอดวรรณกรรมทั้ง มุขปาฐะและลายลักษณ์ของล้านนาที่ได้แยกประเภทไว้นั้น นักปราชญ์ได้ถ่ายทอดมาด้วย จันท์ลักษณะประเภทต่าง ๆ นอกเหนือจากสำนวนร้อยแก้วธรรมดา (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 16-22)

วรรณกรรมประเภทคำว

คำวเป็นวรรณกรรม ที่กวีล้านนานิยามแต่ง จัดว่าเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมกันมาก ในล้านนา ลักษณะการประพันธ์ของคำวเป็นการเรียบเรียงถ้อยคำให้เป็นระเบียบเหมือนลูกโซ่ คือ มีสัมผัสคล้องจองกันไป คำวมีลักษณะคล้ายกลอนแปด ของภาคกลาง อยู่มากทั้งในด้านสัมผัสและลีลา กลอน คำวแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ คำวธรรม หรือ ธรรมคำว และคำวขอ

1. ธรรมคำว เป็นคำวที่แต่งขึ้นเพื่อจุดประสงค์ทางศาสนา คือให้พระภิกษุสงฆ์ใช้ เทศน์ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา วันเทศกาลเข้าพรรษาหรือวันธรรมสวนะ เนื้อเรื่องมักจะเป็นเรื่องชาดก หรือนิทานแสดงธรรมสอนใจคน โดยได้ โคร่งเรื่องมาจาก 2 ทางด้วยกัน คือ

ก. นิทานพื้นเมือง ที่เล่าสืบกันมาทั้งของภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน แล้วมีผู้ผูกเรื่องเป็นธรรมคำวขึ้น เช่น เรื่องบัวระวงษ์ สังสินธูไชย สุทธนู จำปาสีทัน นางสิบสอง สิ้งขัทอง และพระสุธนมโนห์รา เป็นต้น

ข. นิทานชาดก โดยนำมาจากทั้งนิบาตชาดก เช่น เรื่องพระยาจัททันต์ และจากปัญญาสชาดก เช่น เรื่องนกกกระเจาบ จันต๊ะมา (จันทคาธชาดก) มูลละกิติ (สิริวิบูลกิติชาดก) และสุวรรณชะรอยสังข์ (สุวรรณสังข์ชาดก) เป็นต้น

ลักษณะการแต่งธรรมคำว มีลักษณะเช่นเดียวกับการแปลชาดกภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทย คือมีการตั้งบาทพระคาถา แล้วขยายความเป็นบรรยาย พรรณนา หรือเทศนาโวหารแล้วแต่กรณี บางตอนแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว บางตอนที่แต่งเป็นร้อยแก้ว

ตัวอย่าง ธรรมคำว จากเรื่อง วงศ์สวรรค์

สาเทวี อันว่านางเทวียศยาว ไฉนหัวเกล้าคำดี ปิติ มีชมชื่นมอ้มยื่นทูลสารแล้ว ก็อำลาคืนสู้อยู่ห่อใจพวงนางในหม่มหน้า เอาขันเฝ้าอยู่รักษา สิบเดือนมาไคว่ แล้วก็ผาสติได้ลูกแก้ว หน่อจายรวรรณงามจะรุ่งจุกจะคังคำแดงคำชา อันจ่างริสสนาผู้เฒ่า เอาใส่เข้าเอาพองไฟคำโน้ไนโหนระเรื่อได้ร้อยเดือนดี เป็นคำดีสะอาต เลื่อมระวาด ทอดำอุปมาจันใด สีวรรณไวลูกเจ้าหม่มเส้าเสมอกัน จุฬันหุมาไฟผ่องโพริไต้เจยบาน ซ้างปายสารร้องเสน มีอาย์เจ่นันเนื่อง นกในเมืองร้องชะช้าว ในเมื่อลูกตัวเกิดมีมา อันว่าพญาคนบ้อ ถักเสียงต่อคำผัน จักใส่จ้อบันลูกแก้ว จึงใส่ชื่อ ว่าเจ้าวงศ์สวรรค์ เหตุคำผันแต่แก้ว ว่าตัวเป็นเจ้าอินตา หากนำมาจากฟ้าห่อแต่มวงหน่อหล้าเทวี ก็มีทนต์และนา

แบบบังคับคำประพันธ์ของธรรมคำวเป็นร้อยยาว เนื่องจากเนื้อเรื่องสนุกสนานเป็นที่พอใจคนฟัง ต่อมาได้มีผู้นำมาแต่งเป็นคำประพันธ์เพื่อเล่าและขับร้องทำนองต่าง ๆ ขึ้น เกิดเป็นร้อยกรองชนิดใหม่ที่มีแบบบังคับโดยเฉพาะเรียกว่า คำวขอ (ประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2528:24)

2. คำวขอ หมายถึง คำประพันธ์ที่นิยมแต่งกันมากในล้านนา แต่งค่อนข้างง่ายและอ่านเข้าใจง่าย คำวขออ่านด้วยทำนองเสนาะไม่ต้องมีดนตรีประกอบ

วรรณกรรมคำวขอนิยมแต่งกันมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยนั้นกวีส่วนกลางนิยมแต่งวรรณกรรมด้วยกลอนแปด หรือกลอนสุภาพ แต่กวีล้านนาไทยนิยมแต่งด้วยคำว หรือคำวขอ การแต่งวรรณกรรมคำวขอมุ่งหมายสำหรับการเล่าคำว หมายถึงการที่ผู้ใดผู้หนึ่งสามารถอ่านอักษรล้านนาได้ อ่านคำวขอเป็นทำนองเสนาะ หรืออ่านแบบธรรมคาให้ผู้ที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ฟัง อันเป็นประเพณีนิยมกันในล้านนาสมัยนั้น วรรณกรรมคำวขอที่นิยมกันมาก ได้แก่ เรื่องหงส์เหิน เจ้าสุวัตรนางบัวคำ เป็นต้น (นวี พยอมยงค์, 2528: 131-132)

การเล่าคำว นับเป็นการมหรสพอย่างหนึ่ง นิยมเล่ากันในโอกาสต่าง ๆ คือ

ก. เล่าคำวภายในครอบครัว โดยพ่อบ้านหรือผู้สูงอายุจะเป็นผู้เล่าให้ลูกหลานฟังหลังอาหารเย็นหรือตอนหัวค่ำ เพื่อเป็นเครื่องบันเทิงคลายความเงียบเหงามยามกลางคืนและสั่งสอนลูกหลานไปในตัว

ข. เล่าคำวในงานมงคล เช่น งานปอยลูกแก้ว งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน และงานปอยเข้าสังข์ เป็นต้น เป็นการเล่าคำวเพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานได้รับความบันเทิงสนุกสนาน

ค. เล่าคำวในงานศพ เป็นการเล่าเพื่อให้เจ้าของบ้านและผู้ที่มาอยู่เป็นเพื่อน ได้ฟังคลายบรรยากาศที่เศร้าหมอง

เนื้อเรื่องของคำวขอที่นำมาใช้ขับร้องนั้น มีทั้งที่มาจากนิทานชาดก นิทานพื้นบ้านทั่วไปและนิทานของภาคเหนือ มากด้วยกัน เช่น เรื่อง นางงูอม เจ้าสุธน สุทนต์ บุรุษเอ็ด ปะคึดห้าเส้น นางสิบสอง โปราว่าน้อย จุ่มป่าสี่ต้น สมพมิต จุจะวรรณะ นันทกุมาร จันทะประโชติ มหาวงศ์แดงอ่อน สีหนาทา ตำราเคิม พระอภัยมณี หมาเก้าหาง สุวันหงส์คำ เตโงยาโม คำสอนพ่อเจ้าราชา คำวฮาตุ้เจ้าบ้านปาง สึงสินธนูไชย บั้วระวงศ์ไกรสร ไก่น้อยดาววี ไค่ลิกข้างซีก ยอพระกลืน คำวขอที่มีต้นฉบับเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นเล่มหนังสือ ใช้อ่านและขับร้องก็มีอยู่มาก เช่น เรื่อง เจ้าสุวัตร์ วรรณพราหม พญาพราหม หงส์หิน ซ้างสะตัน ซ้างโงงนางผมหอม เจ้าแสงเมืองหลงถ้ำ ช้ายร้อยชอก ป่าคะเพียนทอง สุวรรณะหอยสังข์ มุลละภคิ เจ้าโสทะนาและนางปะดะวี บั้วระวงศ์ หงส์อำมาตย์ สุวรรณะเมกพะหมาชนคำ ชิวหาสิ้นคำ กำก้าคำ ซ้างงาเดียว วงศ์สุวรรณค นกกระจาบ นางอุทธะลา จันตะมา และถ้ำพ้าบัวทอง เป็นต้น

ทำนองการเล่าคำว

การเล่าคำวนั้นมีทำนอง โดยใช้ทำนองเพลงขอ เป็นทำนองเสนาะแบบหนึ่งโดยเฉพาะ มาขับร้องเล่าคำว แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ทำนองที่มีชื่อตามท้องถิ่น เป็นการเรียกทำนองคำวตามถิ่นกำเนิดของทำนอง เช่น ทำนองเชียงใหม่ ทำนองเมืองเก็น (ทำนองมะนาวล่องโขง) ทำนองลำปาง ทำนองเชียงแสน เป็นต้น (ประเทือง คล้ายสุพรรณ, 2528: 26)

2. ทำนองที่มีชื่อตามลีลา แบ่งเป็น 4 ทำนอง คือ

1. ทำนองโก่งเขี้ยววง หมายถึง การอ่านแบบลีลาช้า มีเอื้อนและใช้เสียงยาว ลื่นไปตามจังหวะดนตรี โดยนิยมใช้อ่านเรื่องต่าง ๆ ให้คนฟัง เช่น ตามบ้านที่มีศพ หรือตามบ้านที่

นิยมฟังเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ถ้าเปรียบเทียบกับภาคกลางก็คือ การอ่านทำนองเสนาะนั่นเอง

2. ทำนองม้าย้ำไฟ หมายถึง การอ่านแบบจังหวะเร็ว เร่งร้อนเหมือนม้าย้ำไฟ ผู้อ่านเริ่มอ่านเร็วแล้วไปทอดยาวข้างปลาย อ่านแบบนี้ จุเนื้อความได้มากไม่เสียเวลา ในระหว่างที่อ่าน อาจคลอดนตรีไปด้วย

3. ทำนองวิงวอน หมายถึง การอ่านแบบต้องการให้ผู้ฟังเกิดความเมตตา สงสาร เพราะลีลาเสียงเป็นไปทำนองสลกสังเขย นิยมอ่านตอนบทเศร้าในเรื่องละครที่ต้องการจะให้สะท้อนอารมณ์ของผู้ฟัง ผู้ดู (มติ พยอมยงค์, 2528: 136)

4. ทำนองมะนาวล่องโขง มีลีลาการอ่านเปรียบเหมือนทั้งมะนาวลงในสายน้ำ "แม่น้ำโขง" ซึ่งมีโขดหินเกาะแก่งอยู่ได้น้ำ ทำให้น้ำไหลเป็นคลื่นเป็นจังหวะ คือ การอ่านมีจังหวะสั้นยาวเป็นทำนองรวดเร็ว นิยมใช้อ่านเรื่องโดยทั่วไป (ประเทือง คล้ายสุพรรณ, 2528: 26)

นอกจากการพิจารณาคำวในฐานะเป็นวรรณกรรมล้านนา ที่คนล้านนานิยมมากที่สุดแล้ว ยังมีการพิจารณาคำว ในฐานะที่เป็นฉันทลักษณ์ในการถ่ายทอดวรรณกรรมทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ของล้านนา โดยคำวเป็นฉันทลักษณ์ที่ชาวบ้านล้านนานิยมใช้มากที่สุด เห็นได้จากการใช้คำประพันธ์ประเภทนี้อย่างกว้างขวางคือใช้ในการแต่ง

- ก. คำวก้อม ซึ่งเป็นโวหารที่กินใจ หรือสุภาษิตสั้น ๆ ที่มีกาใช้ประกอบการสนทนา
- ข. คำคาวคำเคื้อ เป็นสำนวนแบบฉบับที่หนุ่มสาวใช้เจรจาเป็นโวหารรัก
- ค. คำวไซ เป็นจดหมายที่มีไปมาระหว่างหนุ่มสาว เทียบได้กับเพลงยาว
- ง. คำรำ ใช้พรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ คล้ายกับจดหมายเหตุ เช่น คำรำน้ำนอง คำรำครวทวนสลากย้อม คำรำครูปาครีวิชัย เป็นต้น
- จ. คำวธรรม ใช้ในการแต่งเรื่อง ละคร จักร ๆ วงศ์ ๆ เพื่อการอ่าน และอ่านสู่กันฟังทั่วไป เช่น หงส์หิน เจ้าสุวัตนางบัวคำ ก้ากาคำ เป็นต้น (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 26)

เมื่อพิจารณาว่าทั้งในฐานะวรรณกรรมล้านนาและในฐานะอันลักษณ์ที่กวีล้านนานิยมแต่งก็ตาม คำว่ามีบทบาทในคตินแดนล้านนาไทย ดังนี้

1. ใช้ในการแต่งเรื่องกวีที่ต้องการนำเรื่องเกี่ยวกับ จักร ๆ วงศ์ ๆ มาแสดงให้ชาวบ้านได้รู้เรื่องราว เพราะในคัมภีร์ มีคำบาลีและคำเก่า ๆ มาก กวีจึงเอามาแต่งและเปลี่ยนแปลงคำพูดเพื่อให้เข้าใจง่าย
2. ใช้ในการแต่งเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น มีประโยชน์ในด้านบันทึกความทรงจำให้คนรุ่นหลังได้รู้เรื่องราวในอดีต
3. หม่อมสาว ใช้แต่งจดหมาย หรือเพลงยาว เพื่อบอกรักกัน
4. ใช้สนทนากันระหว่างหม่อมสาวเป็นคำหยอกกัน
5. ใช้แต่งสุภาษิตต่าง ๆ เช่น หุขบ่ไถ่กิน บ่มีไผ่ตามไฟส่องห้อง หุขบ่ไถ่บ่ได้หย่อง ฟันน้องคูแควน เป็นต้น (มณี พยอมยงค์, 2528: 137)

ฉันทลักษณ์ของคำว่า

รูปแบบคำประพันธ์ของกวีนิพนธ์ล้านนาทั้ง คำว โคลง กาพย์ คำร่ำ และร่าย โปราณจารย์ วางแบบไว้แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายและมีไม่ครบ บรรคานักเรียนหรือช่างขอ (พวกขับช่อโดยอาชีพ) คำงก็เรียนและฝึกฝน โดยการอ่านและฟังของเก่า ๆ ที่แต่งเอาไว้ แล้วก็ลองหัดแต่ง โดยแต่งไปก็อ่านเป็นทำนองเสนาะ เฉพาะคำประพันธ์แต่ละชนิดไป ถ้าอ่านได้ไม่ติดขัดก็เป็นอันใช้ได้ ถ้ารู้สึกขัด ๆ อ่านไปไม่ได้ ก็แสดงว่ายังใช้ไม่ได้ต้องแก้ไข ดังนั้นรูปแบบ หรือกฎเกณฑ์ทางฉันทลักษณ์ของวรรณกรรมล้านนาจึงไม่เคร่งครัด (เอมอร ชิคคะโสภณ, 2533: 7 - 8)

ลักษณะคำประพันธ์ของคำว่าขอ มีกล่าวไว้ในคำว่าขอ เรื่อง มูลละกิติ บทหนึ่งว่า

กันว่าบ่ขับ

ที่สามตัวเหลียว

และเจ็ดตัวเตียว

บาทหลังบาทหน้า

แม่ขนาคใจความ

พระธรรมเข้ากล้า

กล่าวผิดในธรรม

ท่านไ้

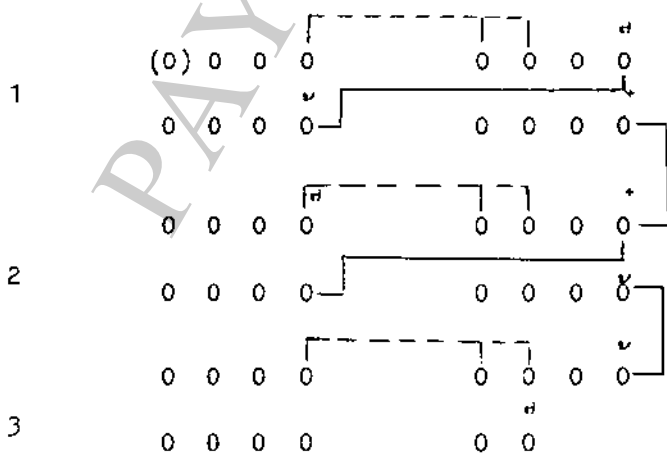
ก็ขอสูมา	ด้วยเทียนคอกไม้
ลคโทษช้า	นานา

กล่าวถึงลักษณะบังคับของคำขอไว้กว้าง ๆ ว่า "สามตัวเหลี่ยม เจ็ดตัวเหียว บาทหลังบาทหน้า" กล่าวคือวรรคต้นมี 3 คำ วรรคถัดไปมี 4 คำ รวมเป็น 7 คำ และมีสัมผัสเชื่อมกันระหว่างวรรคหลังกับวรรคหน้า จากข้อมูลและการพิจารณารูปแม่ร้อยกรองแล้ว เห็นได้ว่าคำขอแต่ละเรื่องมีลักษณะคำประพันธ์ 2 แบบ คือ คำวบทแรกที่เป็นตอนขึ้นต้นแบบหนึ่ง และคำวบทดำเนินเรื่องที่เป็นตอนดำเนินความอีกแบบหนึ่ง ดังนี้

ก. คำวบทแรก ใช้สำหรับขึ้นต้นเรื่องขึ้นต้นตอน มีลักษณะร้อยกรองและรูปแม่คำประพันธ์ ดังตัวอย่างคำอาญาพหรม

บัญญัติมั่ง	กำยั้งอยู่ค้ำง
จักสาวสืบสร้าง	เรื่องราวคราวไกล
เหมือนตัวเต่งน้อง	ที่ต่องหัวใจ
ค่อใหม่เหล็กไน	ในพืมแผ่นผ้า
รำคัมมาแดง	เต็งยั้งบทหัว
บูนเวตะนา	แต่ตัก

ลักษณะคำประพันธ์ของคำวบทแรก บทหนึ่งประกอบด้วยคำวบทเล็ก 3 แบบ เรียงต่อกันตามแบบบังคับ ดังนี้

1050002241

แบบบังคับคำประพันธ์ ของคำวชอบทแรก สรุปลไ้คังนี้

คำวบทเล็กแบบหนึ่ง

1. บทหนึ่งมี 4 วรรค
2. วรรคแรกนิยมใช้คำ 3 - 4 คำ วรรคอื่น ๆ วรรคละ 4 คำ
3. เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรค วรรคแรกใช้ให้ทุกเสียง วรรคที่สองเป็นเสียงตรี วรรคที่สามเป็นเสียงโท และวรรคที่สี่เป็นเสียงจัตวา
4. คำท้ายวรรคที่สองสัมผัสกับคำท้ายวรรคที่สาม และนิยมให้คำท้ายวรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 1 หรือ 2 ในวรรคที่สาม

คำวบทเล็กแบบสอง

1. บทหนึ่งมี 4 วรรค กำหนดจำนวนคำวรรคละ 4 คำ
2. เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรค วรรคแรกเป็นเสียง ตรี วรรคที่สองเป็นเสียงจัตวา วรรคที่สามเป็นเสียงสามัญ และวรรคที่สี่เป็นเสียงโท (คำที่สามในวรรคที่สี่นิยมใช้เสียงเอก)
3. คำสุดท้ายของคำวบทเล็กแบบหนึ่ง สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่สองของคำวบทเล็กแบบสอง คำท้ายวรรคที่สองสัมผัสกับคำท้ายวรรคที่สามและนิยมให้คำท้ายวรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 1 หรือ 2 ในวรรคที่สอง

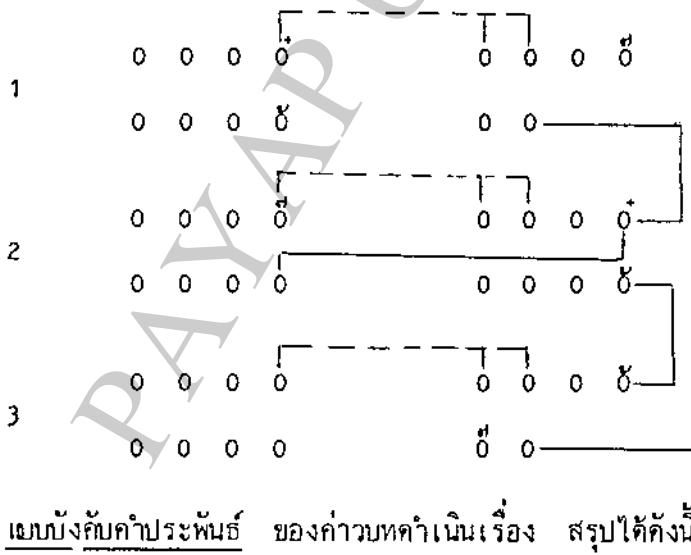
คำวบทเล็กแบบสาม

1. บทหนึ่งมี 4 วรรค
2. จำนวนคำในวรรคหนึ่ง สอง และสาม วรรคละ 4 คำ วรรคที่สี่มี 2 คำ
3. เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรค วรรคแรกนิยมเสียงจัตวา วรรคที่สองเป็นเสียงโท วรรคที่สามนิยมเสียงสามัญ และวรรคที่สี่เป็นเสียงตรี
4. คำสุดท้ายของคำวบทเล็กแบบสอง สัมผัสกับคำสุดท้ายวรรคที่สองของคำวบทเล็กแบบที่สาม และนิยมให้คำท้ายวรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 1 หรือ 2 ในวรรคที่สอง

ข. คำวทคำเนินเรื่อง เป็นคำที่ใช้คำเนินเรื่องต่อจากบทแรก ประกอบด้วย คำวทเล็ก 3 แบบ เช่นเดียวกับคำวทแรกแต่จำนวนคำและสัมผัสแตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่าง

เรื่อง ช้างโหลงนางผมทอม	
หัวใจกนจาย	เล็กหลายยิ่งเล็ก
ไผ่หยิ่งเข้า	หันใน
รากไม้ป่าพะ	หยิ่งแวงไปไกล
กันชุกควยไป	ก็ไ้รากขวัน
ควาในเวหา	นักหนานนทน
เราหันตั้งวัน	อยู่แต่
จักมีกนใด	อาจนับไ้เฉี
ก็เพียงนั้นเดหลี	จายพาง

ลักษณะคำประพันธ์ของคำวทคำเนินเรื่อง บทหนึ่งประกอบด้วย คำวทเล็ก 3 แบบ เรียงกันตามแผนผังบังคับ ดังนี้

แบบบังคับคำประพันธ์ ของคำวทคำเนินเรื่อง สรุปได้ดังนี้

คำวทเล็กแบบหนึ่ง

1. บทหนึ่งมี 4 วรรค

2. วรรคที่หนึ่ง สอง สาม วรรคละ 4 คำ วรรคที่สี่มี 2 คำ

3. คำสุดท้ายวรรคแรกนิยมให้เป็นเสียงจัตวา คำท้ายวรรคที่สองเป็นเสียงตรี คำท้ายวรรคที่สามเป็นเสียงโท และคำร้องสุดท้ายนิยมเสียงเอก คำท้ายวรรคที่สี่นิยมเสียงสามัญ

4. คำท้ายวรรคที่สี่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่สองของคำบทเล็กแบบที่สอง และนิยมใน คำท้ายวรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 1 หรือ 2 ในวรรคที่สอง

คำวบทเล็กแบบที่สองและคำวบทเล็กแบบที่สาม

คำวบทเล็กแบบที่สองและคำวบทเล็กแบบที่สาม ของคำวบทคำเนนเรื่อง กำหนดแบบ บังคับ จำนวนคำ สัมผัส และเสียงวรรณยุกต์ เช่นเดียวกับคำวบทเล็กแบบที่สองและแบบที่สามใน คำวบทแรกตามลำดับ

เนื่องจากคำวบทเล็กในคำวบทคำเนนเรื่อง แบบที่หนึ่งและแบบที่สามมีจำนวนคำเท่า กัน ในการแต่งบางครั้ง นอกจากจะเรียงลำดับคำวบทเล็กตามแบบที่ 1-2-3 ตามลำดับ อาจมีเรื่อง ลำดับคำวบทเล็กสลับเป็นแบบที่ 1-2-3-2-3 ก็ได้

การกำหนดวรรณยุกต์ของคำวชอนันไม่ถือรูปวรรณยุกต์ แต่ถือเสียงวรรณยุกต์เป็นสำคัญ

การแต่งคำวชแต่ละเรื่องแบ่งเนื้อเรื่องเป็นตอน ๆ แต่ละตอนจะขึ้นต้นด้วย คำวบท แรก 1 บทและคำวบทคำเนนเรื่องหลายบทคำเนนความไปจนจบความที่ต้องการ การลงท้ายคำวแต่ละ ตอนมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ประคอง นิมมานเหมินท์ กล่าวว่า การลงท้ายคำวมีแบบแผนดังนี้

๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐

แต่จากการที่มีผู้ศึกษาวรรณกรรมคำวของภาคเหนือ ให้ความหมายการลงท้ายคำว แต่ละเรื่อง มีลักษณะแตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่าง เรื่องต่อไปนี้

เจ้าสุวัตร

ขอกลิเนหา	ท่อยฟังขุนนี้	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
บทนี้ว่าควางลง	ก่อนแล	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐

วงศ์สุวรรณค์

แม่สีมอยคำ	ก่อนฟังบทหน้า	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
ผีมารตัวหยาบเจ้า	จักลักเอานางหม่อฟ้า	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
ไปอยู่ป่าคงใหญ่เหล่า		๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐

สุวรรณณะหอยสังข์

ปรีโยสาน	นิทานคำว่ถ้อย	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
บทนี้ในหากสุคความ	ก่อนเหล่านางเหย	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐

กล่าวได้ว่าการลงท้ายตอนของคำว่ไม่มีแบบบังคับที่แน่นอน แต่ตอนจบมักจะใช้คำลงท้ายเช่นเดียวกับธรรมคำว่คือลงท้ายว่า ก่อนเหล่า หรือ ก่อนแล (ประเทือง คล้ายสุวรรณค์, 2528: 27 - 33)

เพลงข่อย

เพลงข่อยจัดว่าเป็นเพลงชาวบ้านของล้านนาที่เป็นศิลปะที่ต้องฝึกฝนเป็นพิเศษ การข่อย คือ การขับลำนำโต้ตอบ ระหว่างชายชายนางหญิง โดยมีดนตรีปี่ซู้ด เป่าคลอไปด้วย (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528: 34) ในการขับข่อยนั้น บางครั้งก็ขับเป็นเรื่องราวต่าง ๆ บางทีก็ขับเล่าตำนานต่าง ๆ โอกาสในการขับเพลงข่อยของคนล้านนามีในโอกาสต่อไปนี้

1. ตอนพบปะสังสรรค์กัน เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริงบันเทิงใจร่วมกัน แสดงความรักสามัคคีต่อกันเหมือนการร้องรำทำเพลงทั่วไป
2. ข่อยในเทศกาล หรืองานต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง

3. ขอในงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานฉลองขึ้นบ้านใหม่ งานวัด งานแต่งงาน งานบวช งานเกี่ยวกับการบวชชีผู้ช่วย งานศพ เป็นต้น
4. ขอเพื่อการแข่งขัน เพื่อคัดเลือกเป็นตัวแทนขอ ซึ่งรางวัลต่าง ๆ
5. ขอเพื่อบันทึกเสียงในสถานีวิทยุและโทรทัศน์
(มณี พยอมยงค์, 2528: 172)

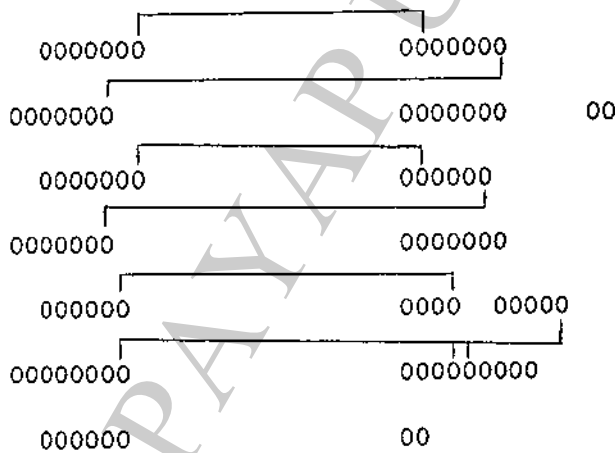
ฉันทลักษณ์และทำนองของเพลงขอ

เพลงขอมีฉันทลักษณ์แตกต่างกันไปตามทำนองขอ ดังนี้

1. ทำนองขึ้นเสียงใหม่ เป็นทำนองแรกที่ช่างขอจะต้องใช้เป็นทำนองแรกในการขอ เป็นท่อนไหว้ครู หรือเริ่มเรื่องราว ก่อนที่จะยกย้ายไปขอมในทำนองอื่น ๆ ต่อไป (อุศม รุ่งเรืองศรี, 2528: 34)

ขอทำนองขึ้นเสียงใหม่ ขึ้นต้นบทด้วยคำว่า "หลอน" หรือ "คว่าง" หรือ "ถึง"

เพราะเป็นประเพณีการขึ้นต้นเช่นนั้น นักวิชาการบางท่าน (อาจารย์สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์) กล่าวว่า เป็นการเทียบเสียง ฉันทลักษณ์ เป็นดังนี้

ตัวอย่าง :	วันนี้เป็นวันดอกไม้บาน	กินทานของพ่อแม่จักเกิด
	วันนี้เป็นวันศิประเสริฐ	ยิ่งกว่าวันและยามตั้งหลาย ที่ไหว้
	วันนี้เป็นวันดอกไม้บาน	กินทานพ่อแม่จักเกิด

วันนี้เป็นวันที่ประเสริฐ ยิ่งกว่าวันและยามตั้งมวล
 จะถามเป็นภัยเพราะห้ร้าย คัวข้าพ่อชายหอมารบกว
 วันนี้ วันที่ ถูกตามขบวน บ้หอมารบกวศรัทธาพี่น้อง ครัวทานของท่านตั้งหลาย
 (เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 14 - 15)

2. ท่านองจะปุ เป็นท่านองที่ได้มาจากการขับของชาวปุ ซึ่งเป็นคนไทยในสิบสองปันนา เป็นท่านองที่มั่วมวล เมื่อช่างขอเริ่มขอด้วยท่านองชั้น เชียงใหม่แล้ว ก็จะไปขอในท่านองจะปุนนี้ต่อไป (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 34)

ขอจะปุ (ชาวปุ) :

" เพื่อเป็นการเปลี่ยนจังหวัด หรือ เปลี่ยนบรรยาภาศไปตามท่านองของเนื้อหาเรื่องราว จึงเปลี่ยนท่านองขอ เป็นท่านองใหม่ ขอท่านองจะปุ จะนิยมขอต่อจากท่านองชั้น เชียงใหม่ โดยผู้ชาย จะตั้งชั้น เชียงใหม่ แล้วเปลี่ยนท่านองให้ฝ่ายหญิงรับ "จะปุ" ฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ :-

```

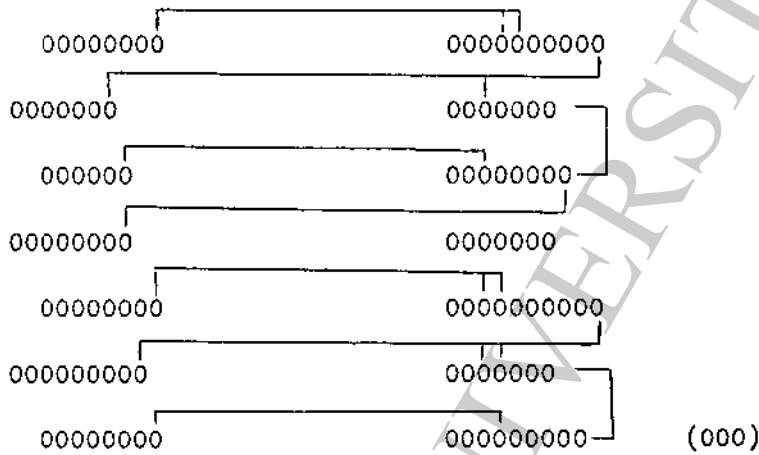
00000000 00000000
  |-----|
00000000 00000000
  |-----|
00000000 00000000
  |-----|
00000000 00000000
  
```

ตัวอย่าง : วันนี้เป็นวันที่ ศรีใสสว่าง วันพญาเจ้าช้างจะนั่งเด่นคำเหลือง
 พระเวสสันดรจะเสวยเข้าเมือง เสนาเมืองมาเคือกกันหัวห้อง
 ผนท่าแห่ทั้งเจ็ดประการ มันจะได้ครำศรัทธาพี่น้อง จิมเตเลนา
 (เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 14)

3. ขอท่านอง เชียงแสน หรือ ละม้าย เชียงแสน เป็นท่านองที่ชาว เชียงแสนโบราณ ประยุกต์มาจากการขับโคลง ท่านองละม้าย เชียงแสน เป็นเหมือนสัญญาในการที่จะเปลี่ยนท่านองขอ กล่าวคือ เมื่อเริ่มขอนั้นจะเริ่มด้วย ท่านอง เชียงใหม่ แล้วจึงเปลี่ยนไปใช้ท่านองจะปุ จากนั้นจึง

เปลี่ยนไปใช้ทำนองละม้าย เชียงแสน จากนั้นแล้วก็สามารถไปขอในทำนองอื่นได้ เมื่อขอในทำนองอื่น อยู่แล้ว และต้องการจะเปลี่ยนไปใช้อีกทำนองหนึ่งก็ต้องกลับมาขอในทำนองละม้าย เชียงแสน เสียก่อน จึงจะเปลี่ยนทำนองได้ (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 34)

ขอทำนองละม้าย เชียงแสน คือทำนองขอที่จะเปลี่ยนต่อไปจากทำนองจะปู้ เมื่อฝ่ายชาย ลงจิมทะเลหนอง ปี่ก็จะเปลี่ยนทำนอง แล้วฝ่ายหญิงก็จะขึ้นละม้ายต่อไป ฉันทลักษณ์เป็นดังนี้

ตัวอย่าง :

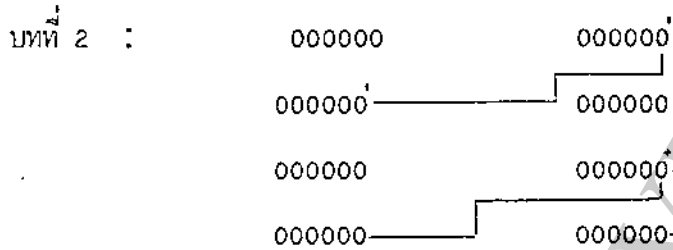
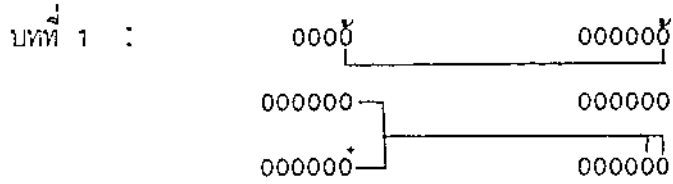
บ่มีการเราไค้มาปะ	บ่มีการจตุระตึงบ่ไค้หันกัน
ค่างคนมีการม้งาน	เซาะหาการใส่ใส่ใส่ห้อง
ร่อมไผ่นันกรูมัน	เซาะหางานทำขึ้นล่องขึ้นล่อง
ถ้าบ่ม้งานกินหวานคานค้อม	ตึงบ่ไค้มาแ่อ้วมาไซ
บ่มีการเราบ่อไค้มาปะ	บ่มีการจตุระตึงบ่อไค้หันไผ
ถ้าบ่ม้งานตึงบ่ไค้มาไซ	เซาะหากินใส่ห้องใส่ใส่
วันนี้เป็นหน้าบุญวาสนา	ที่เรไค้มาหันอาวอาน้ำให้ จิมทะเลหนอง

(เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 13)

4. ทำนองเพลงอ้อ เป็นทำนองในการขอที่จะมีการเออนเสียงว่า อ้อ อ้อ อ้อ อ้อ อ้อ อ้อ อ้อ ในกรณีที่ผู้คนที่ประกอบการขอยู่ด้วย ก็ไม่จำเป็นจะต้องเออนเสียงดังกล่าวนั้น ทำนอง

เพลงอื้อ มักใช้ชอในเรื่องเกี่ยวกับการสอนใจ

ชอทำนองเพลงอื้อ ใช้กลุ่มเค้มมีเสียงฮัมตอนท้าย บทหนึ่งมี 8 วรรค ยกเว้นบทขั้นต้นมี 7 วรรค จำนวน 4 - 7 คำ เต้นย้มคังแผนผัง :

"ชออื้อ เป็นทำนองชอที่ชอต่อมาจากชอทำนองอื่นก่อนหน้านั้น โดย "ช่างชอ" กับ "ช่างปี่" จะรู้จักกันโดยการบอกสัญญาณกัน (ถ้าออก อื้อ จะทำมือคิงเข้า - ออก เหมือนไกวเปล) กับโดยการที่ใช้เสียงลงของชอบทก่อน เป็นเสียงบอก อันลักษณ์ เป็นดังนี้ :

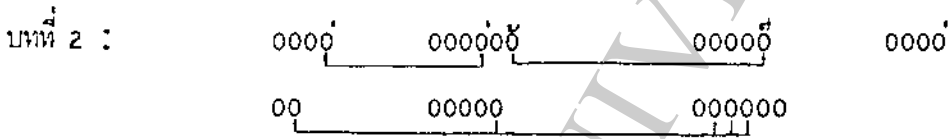
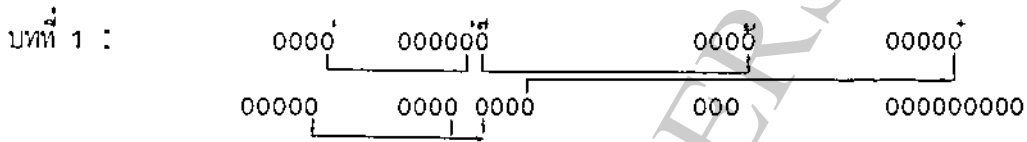

ตัวอย่าง : สิบนิ้วชอกราบทูลศรี ชอส์วี่คือพ่อแม่ บ่ว่าคนเฒ่าคนแก่
 ประคากันมาห่าง คาวันแดงลงคำแล้ว เราจักได้เลิกลากัน
 วันหน้ามีการมิ่งงาน ก็ชอห่อวานไปบอก

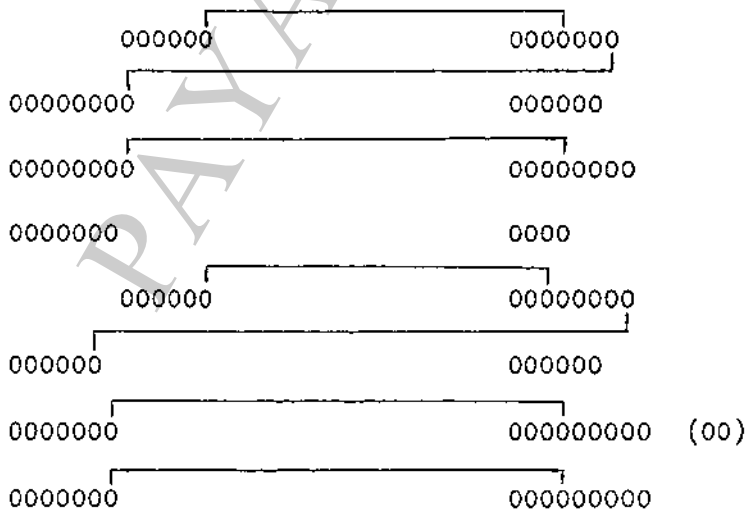
(เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 10 - 11)

5. ทำนองเพลงเงี้ยว หรือทำนองเสเลเมา เป็นทำนองที่ได้มาจากการขับซอของไทยใหญ่ ซึ่งนิยมเล่นเพลงนี้ร่วมกับการเล่นกลองมอชิง คือเมื่อเล่นกลองมอชิงไปได้ระยะหนึ่ง ก็จะร้องเพลงขึ้นมาบทหนึ่งและมีเสียงโห่เป็นระยะ ๆ ไป เป็นทำนองที่คึกคักมาก จึงเป็นที่นิยมในการใช้ซอเพื่อความเป็นสิริมงคล

ซอเงี้ยว : จังหวะลีลากระแตกกระชั้น อ่อนช้อย ชบชั้นระคนกัน บทหนึ่งมี 8 วรรค ซอเงี้ยวหรือซอทำนองเสเลมานี้ ต้องซอทีละสองบท บทที่ 1 มี เอก 2, โท 1, ครี 1, จัตวา 1 บทที่ 2 มี เอก 3, โท 1, ครี 1 คำสุดท้ายของบทต้องเป็นเสียงเอกเสมอ ดังแผนผัง

ทำนองซอเงี้ยวนี้มี 2 ชนิด คือ เงี้ยวธรรมดา กับเงี้ยวสิบชาติ นิยมใช้ซอในงานบวชลูกแก้ว (บวชเณร) ซอทั้งสองชนิดนี้ทำนองและจำนวนคำเหมือนกัน ผิดกันแต่ทำนองและเป็นไปคามฝีปากของแต่ละคน ซอต่อมาจากซอละม้าย (สัญญาข่างปี ได้ออกเงี้ยว จะทำนี้ว่าน ๆ) ฉันทลักษณ์ ของ ซอเงี้ยวสิบชาติ เป็นดังนี้

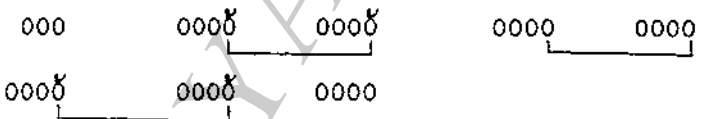
ตัวอย่าง :

มิ่งคละสัมพุทธะเสโต	อาชะมิ่งคโลเล็กแล้ว
ข้าจักบัตเคราะห์หื้อพระนาคแพ้ว	เคราะห์เหยอย่าได้มาตำ
ขอหื้อตกไปวันนัยามนี้	เป็นเคราะห์หีบตี้งบห้อมาทำ
นาท่านนา	ขอหื้อเคราะห์ไค้ลาหนีเข้าคองเข้าป่า
เคราะห์บิ่ตี้งบห้อมาฝ้ง	เป็นเคราะห์บิ่หลังตี้งบห้อมาถ้า
เคราะห์เหยยตกไปบ่เข้า	อย่าได้มาเบคมาทำ
เป็นเคราะห์บิ่เป็นเคราะห์ช่งาม	หื้อหนีเข้าคองคำป่าไม้คองใหญ่ นอนาย
กอนตำในน้ำก็ขอหื้อเคราะห์ไค้ไหล	กอนว่าคกใส่ไฟก็ขอหื้อใหม่เป็นเต้า

(เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 11 - 12)

6. ท่านองพม่า เป็นท่านองชอที่บางท่านบอกว่มาจากพม่า บางท่าบอกว่มาจากมอญ เป็นท่านองที่ช่างชอนิยมใช้ชอกันมาก อาจใช้หึ่งในการชอเดี่ยวเป็นเรื่อง ๆ ไป หรือจะชอไค้ตอบกัน และอาจชอเป็นกลุ่ม ประกอบการร่ำรำกัไค้ (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 35)

ชอท่านองพม่า : ใช้ไค้ตอบระหว่างชาย - หญิง จังหวะอ่อนโยน บทหนึ่งมี 8 วรรค เหมือนกันทุกบท วรรคหนึ่งมี 4 - 6 คำ แต่นิยม 4 คำ ดังแผนผัง :-

ตัวอย่าง :

ค้อยหังรา หมู่มหนึ่ง จักไซท่านอง เรื่องนางบัวคำ ไซตามระบ่า
 ออกในธรรมพระเจ้า คิคค้อบหเข้า เจ้าสุวัตรโคยมมา

(จาก เจ้าสุวัตรนางบัวคำ)

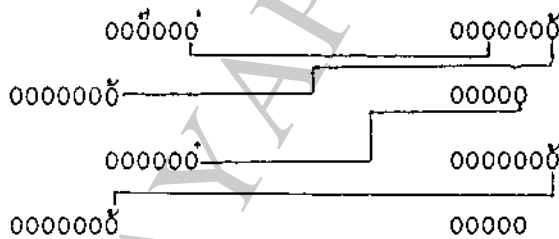
(เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 12)

7. ทำนองเพลงพระลอเดินคอง หรือซอล่องน่าน เป็นทำนองขอแบบโบราณที่ร่ำว่าทำนองนุ่มนวลไพเราะ เหมาะแก่การใช้บรรยายภูมิภาคนในการเดินทาง และการที่ทำนองขื่อนี้โด่งดังในเชียงใหม่ เนื่องจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมี โปรดให้ทำวสุนทรพจนกวีใช้ทำนองขื่อนี้เป็นทำนองหลักในการแต่งบทละครขอเรื่อง น้อยไชยานางแว่นแก้ว และบทขอตอนพระลอตามไก่ ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้นิยมเรียกทำนองขื่อนี้ว่า ทำนองขอพระลอ และขอพระลอแว่นแก้ว ด้วย

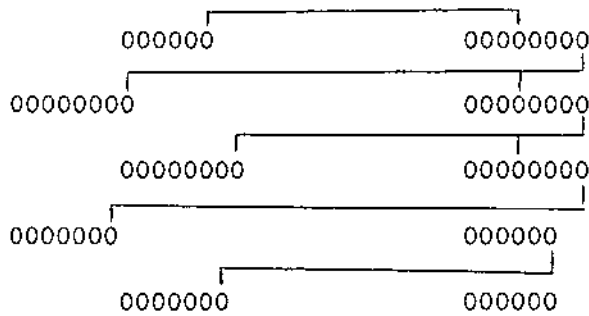
8. ทำนองเพลงปั่นฝ้าย เป็นทำนองขอโบราณเหมือนกับทำนองซอล่องน่าน และเป็นที่นิยมขับโต้ตอบกันในหมู่ช่างขอชายหญิงในเขตจังหวัดแพร่ - น่าน เรื่องที่ขอมักจะสมมุติเป็นสองตัวเมียออกไปทางป่าปลุกฝ้าย จนกระทั่งนำมาเป็นพื้นผ้าใช้ในครัวเรือนในบ้นปลาย ทำนองนี้จะไม่ลงท้ายด้วยจิมเลนา เหมือนทำนองนิยมในเชียงใหม่ (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 35)

ขอทำนองล่องน่าน : ทำนองไพเราะมีเสียงสูงต่ำ อ่อนช้อย นิยมขอกับเรื่องพระลอ จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ขอพระลอ วรรคหนึ่งมี 6 - 7 เฉพาะวรรคสุดท้ายของบทมี 5 - 6 คำ บทแรกมีโท 2, เอก 1, ศรี 1 บทที่สอง มี จัตุวา 1, โท 2 บทที่สาม มี เอก 2, โท 1 จบบทสุดท้ายด้วยเสียงเอก คังแผนผัง

บทที่ 1 :

"ขอพระลอ" บางที่เรียกขอมันว่า "ซอล่องน่าน" มักจะใช้ขอในตอนสุดท้ายที่จะลาผู้ฟัง (สัตบุรุษข้างปี่ ถ้าออกพระลอ ทำนองขื่อนี้ข้างบน) ต้นลักษณะ เป็นดังนี้

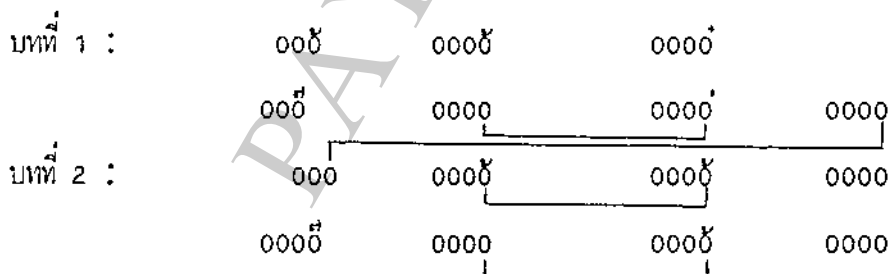
ตัวอย่าง :

สิบนิ้วขอกราบทูลศรี ขอสวัสดิ์เจ้าพี่เจ้าน้อง หิงบ่ว่าไผ่ ๑ อุ้งชายคู่อ้อง หมู่เจ้าพี่น้องขอเลิกลาถิ่น ขอลาก่อนเหอะครับท่านผู้ฟัง จะไปฟังซังตัวซำม่อนน้อย ตะวันแดงกำมาอ้อยล้อย จะลับป่าไม้คงคำ หมู่เราช่างซอกจักขอล่าอ้อาง ขอลาผู้ฟังก่อนเนอ...."

(เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 12 - 13)

9. ทำนองช้อยัน เป็นทำนองที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี โปรดให้ท้าวสุนทรพจนกิจ คิดทำนองช้อยันใหม่เพื่อใช้ในการรับเสด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2469 ทำนองชนิดนี้ ไม่ค่อยเป็นที่นิยมทั่วไป (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528: 35)

ช้อยัน : ท่วงทำนองแตกต่างจากช้อยอื่น ๆ สง่ามาก แต่งทีละ 2 บท บทแรกมี โท 2, ศรี 1, จัควา 1, เอก 1 บทที่สองมี โท 2, ศรี 1, เอก 1 วรรคแรกมี 3 คำ วรรคต่อไปวรรค ละ 4 คำ ทุบทรบลงท้ายด้วยเสียงเอก กังแผนผัง

ตัวอย่าง :

	น้อมเกล้า	ข้าพระพุทธเจ้า	กราบทูลฉลอง	
บทวิชัย	พระยกุลทอง	ใต้ฟ้าละออง	ธูลีพระบาท	
บรมนาถ	พระปกเกล้าเกล้า	ทั้งพระแม่เจ้า	บรมราชินี	
ศมทรงบุญญฤทธิ์	เป็นที่ยินดี	แก่ประชาชี	ทุกคนน้อยใหญ่	

(ข้อรับเสด็จ และสรรเสริญพระเกียรติยศ ร.7)

(เอมอร ชิตตะโสภณ, 2533: 13 - 14)

PAYAP UNIVERSITY

2. เพลงพื้นเมืองที่ให้คติธรรมและอบรมสั่งสอนศีลธรรม เป็นบทเพลงที่สะท้อนความเชื่อ รวมทั้งค่านิยมในด้านต่าง ๆ ของสังคมล้านนา

3. เพลงพื้นเมืองที่แสดงออกถึงอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดเห่อฝันต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นบทเพลงที่พรรณนา ความรัก ความสุข หรือ ความเศร้ารันทดต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับคำวและเพลงซอแล้วนั้น ศิลปินเหิงพื้นบ้านทั้ง 3 ประเภท มีความคล้ายคลึงกันคือ การจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็นประเภท ๆ นั้น ไม่อาจเป็นการจัดแบ่งที่สามารถแยกประเภทออกจากกันได้เด็ดขาด เพลงพื้นเมืองบางเพลงของล้านนาอาจมีเนื้อหาเป็นการบรรยายวิถีชีวิตท้องถิ่น รวมทั้งระบายนามณ์ ความรู้สึก และเหตุการณ์อบรมสั่งสอนไว้ด้วยในบทเพลงเพียงเพลงเดียว การประพันธ์เนื้อหาของเพลงพื้นเมือง ศิลปินผู้ประพันธ์นำแรงบันดาลใจในการประพันธ์มาจาก

- ประสบการณ์ชีวิตของศิลปิน ศิลปินเพลงพื้นเมืองมักนำเอาเรื่องจริงในชีวิตของตนทั้งอดีตและปัจจุบันมาเรียบเรียงเป็นบทเพลง แรงบันดาลใจในการประพันธ์เพลงพื้นเมืองของศิลปินที่มาจากประสบการณ์ชีวิตนี้ทำให้ เพลงพื้นเมืองมีความเหมือนจริงด้านถ้อยคำที่เลือกใช้ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงอารมณ์รัก เศร้า หรือพรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะเพลงพื้นเมืองในยุคแรก ๆ ที่ศิลปินยังไม่ได้รับอิทธิพลจากความทันสมัยของศิลปินเหิงพื้นบ้านเพลงไทยสากลและเพลงสากล จากภายนอกสังคมล้านนามากและชัดเจนเช่นปัจจุบัน

- นอกจากประสบการณ์ชีวิตของศิลปินแล้ว ศิลปินเพลงพื้นเมืองยังนำเอาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม มาประพันธ์เป็นเนื้อหา เพลงพื้นเมืองที่ประพันธ์จากแรงบันดาลใจแบบนี้จึงกลายเป็นการจกนที่กประวัติศาสตร์ปัจจุบัน และทำนายนาคคของล้านนาไว้ด้วยเนื้อหาของเพลงพื้นเมือง

นอกจากเนื้อหาแล้ว เพลงพื้นเมืองมีลักษณะที่โดดเด่นออกมาจากคำวและเพลงซอ คือ ด้านดนตรีประกอบ สำหรับดนตรีที่ใช้ประกอบการขับชอนั้น กล่าวได้ว่าเขาไม่มีการเปลี่ยนแปลง ประเภทและจำนวนของเครื่องดนตรี ขณะที่เพลงพื้นเมืองมีการเปลี่ยนแปลงของประเภทและจำนวนของเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงค่อนข้างมาก เพลงพื้นเมืองในยุคแรก ๆ นั้น มีวิวัฒนาการมาจากเพลงซอ

โดยนำเนื้อหาที่ใช้ข้อมาเปลี่ยนทำนองและเพิ่มดนตรีประกอบ เพลงพื้นเมืองยุคแรก ๆ ที่เป็นที่ยุติกันมากคือ เพลงน้อยใจยา ที่แต่เดิมเป็นเพลงขอมาก่อน ต่อมาจึงมีศิลปินที่ประพันธ์เนื้อร้องสำหรับเพลงพื้นเมืองโดยเฉพาะขึ้นมา พร้อมกับนำเครื่องดนตรีทั้งของล้านนาเอง และดนตรีสากลมาผสมผสานกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้เพลงพื้นเมืองในยุคต่อ ๆ มาแยกตัวออกมาจากเพลงขอย่างชัดเจนได้มากยิ่งขึ้น

เนื่องจากเนื้อหาของเพลงพื้นเมืองและการที่ต้องมีดนตรีประกอบ ทำให้โอกาสในการแสดงเพลงพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงและความสนุกสนาน งานรื่นเริงตามประเพณีต่าง ๆ ของล้านนา อาทิเช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง ก็มักมีการจัดให้มีการแสดงเพลงพื้นเมือง นอกจากนี้ในงานประเพณีทางศาสนาและงานบุญเนื่องในวาระโอกาสต่าง ๆ เช่น งานฉลองวันเกิด ขึ้นบ้านใหม่ การแสดงเพลงพื้นเมืองก็จะมีบทบาทอยู่ด้วยเสมอ

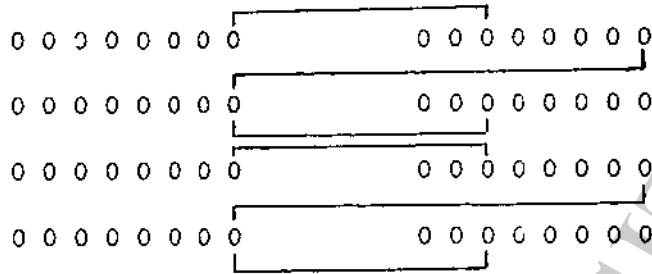
ด้านทำนองของเพลงพื้นเมืองนั้นทำนองของเพลงพื้นเมืองกล่าวได้ว่า แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1. เพลงพื้นเมืองที่มีทำนองเฉพาะที่ศิลปินประพันธ์ขึ้นมาเป็นเพลง ๆ ไปโดยศิลปินใช้ทำนองที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหา

2. เพลงพื้นเมืองที่นำเอาทำนองต่าง ๆ ของเพลงขอมาคัดแปลงใช้ เพลงพื้นเมืองกลุ่มนี้ ศิลปินผู้ประพันธ์จะเลือกเอาทำนองเพลงขอมือยู่มาคัดแปลงหรือนำหลาย ๆ ทำนองมาผสมกันเพื่อใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาของเพลงพื้นเมือง ซึ่งทำให้เพลงพื้นเมืองบางเพลงหรือหลาย ๆ เพลง มีทำนองคล้ายคลึงกัน

แต่อย่างไรก็ตามเพลงพื้นเมืองทั้ง 2 กลุ่มที่แบ่งแยกตามทำนองของเพลงนั้น เมื่อพิจารณาโดยองค์รวมของเนื้อหาผนวกเข้ากับทำนองแล้วพบว่า เพลงพื้นเมืองมีความเป็นท้องถิ่นตามแบบฉบับของล้านนาค่อนข้างสูง เพลงพื้นเมืองที่ใช้ทำนองเพลงขอมาคัดแปลงนั้นคงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาอย่างเด่นชัด ในขณะที่เพลงพื้นเมืองที่มีทำนองเฉพาะเป็นเพลง ๆ ไปตามที่ศิลปินประพันธ์ขึ้น ทำนองที่ประพันธ์ก็ยังคงรูปแบบของล้านนา แม้จะนำทำนองสากลมาผสมบ้างก็ตาม

ทำนองหลักของเพลงพื้นเมือง เพลงพื้นเมืองของล้านนามีลักษณะเป็น กลอนแปด โดยมีสัมผัสคล้องจองกันดังนี้

ตัวอย่างของเพลงพื้นเมืองดั้งเดิมหลักตามี่ปรากฏ

คอยเลี้ยง

จรัล มโนเพชร

คอยเลี้ยงฝืนใจคนก็เลยเหิงผาก

น้ำบ่หลากเหิงซากหลาก ห้วยบ่ไหล

คอยโด้บเคียน สักตะเคียน ไม้แดง ไม้ให้

โสงเลื่อยใหญ่ เส้นใหญ่ มีไร่ชาย

เผ่าป่าปลุกยาคาลิบ บ่าวนายหญิงหงิบสืบหายชาวหาย

ไย่นบ่ให้ทำบ่อกชาย คอกขี้ควายกลายเป็นกอล์ฟแลนด์

ยางเข้าลือชื่อ อีก็อกก็เลยต้องแฉ่น

มึงเปลี่ยนแผนไปโผล่หน้าแผนอยู่ในท่บารุซาร์

เพลงพื้นเมืองของล้านนาในปัจจุบัน นอกจากประพันธ์โดยมีต้นหลักแบบกลอนแปดทั่วไปแล้วยังมีเพลงพื้นเมืองที่กลเป็นประพันธ์ขึ้น โดยยึดหยุ่นการบังคับตามฉันทลักษณ์ดั้งเดิมออกไป มีการเพิ่มเติมบทพูด ซึ่งค่อนข้างเป็นรูปแบบการประพันธ์เพลงพื้นเมืองที่นิยมกันอยู่ทั่วไป

ตัวอย่างของ เพลงพื้น เมืองที่ยึดหยุ่นวัฒนธรรมของกลอนแปด และ เทรกบพุด

ครึ่งหนึ่งในชีวิต

วิสุรีย์ ใจพรหม

เหตุการณ์หนึ่งรายปะสาวนั่งใช้ที่นอนบวกราช
วิสุรีย์ลองไปสัมภาษณ์นั่งใช้ฟาด ๆ เป็นลูกสาวไฟ
วิสุรีย์ใจพรหมปะเล่าปะโลมเอาอกเอาใจ
ถามน้องโชค (โกธ) หือไผเพราะอันไคนั่งใช้คนเดียว
(บพุด)/ถามเท่าไรก็ไม่พูด เอาแต่ร้องไห้
ถามสักก็กำน้องสาวคนงามจะใคร่คบ
ย้ายลงใจก้อคแล้วจวนนั่งกินก้วยเดี่ยว
กินไปใช้ไปหรือน้องเป็นไบนั่งใช้คนเดียว
คนผ่อเติมร้านก้วยเดี่ยวย้ายอุ้มคนเดียวปอ เป็นค้อาย
(บพุด) เอาแต่ร้องไห้
ขึ้นนั่งค้อไปย้ายเป็นค้อาย เป็นผ่อหลายคม
จวนน้องไปนั่งรถยนต์ ไปกินสองคนหญิงกับป้อจาย
เหมือนกับน้ำมันอยู่ใกล้กันกับเปลี่ยวเพลิงไฟ
สัญชาติญาณของลูกป้อจาย เข้าห้องปิดไฟได้นายเป็นเมีย
(บพุด)/ยังร้องไห้ จนกระทั่งสุดท้ายยอมมากกว่าตนเองเป็นเอคส์...
หึ่งคู้หนึ่งร้องไห้